

על מומים שהטלנו בעצמנו

תגובה לרב ד"ר דניאל טרופר (אקדמות, יא)

אין ספק כי הסוגיה שהעלה הרב ד"ר דניאל טרופר – תופעת מצוקת הסמכות ההלכתית – היא בעיה קריטית בעבור קהילת ההלכה. הבנת הסוגיה היא המפתח לפתרונה, וטרופר היטיב לזהות תחומים מרכזיים הדורשים עיון. עם זאת, נראה לי כי טרופר לא הבחין די הצורך בין הגורמים שמקורם **מבחוץ**, הדורשים מאיתנו התמודדות בלבד; ובין הכוחות שמקורם **מבפנים**, הדורשים מאיתנו יחזמות לתיקונם.

אין בכוחנו, כמובן, לבטל לגמרי את המגמה הנוכחית של הפוסט-מודרניזם, ואף לא לשנות את מגמת "התפוצצות המידע" הנגיש לכל אחד באמצעות רשת האינטרנט. משימתנו כאן – כמו ברוב העניינים האחרים שציין טרופר – להיות מודעים לתופעה החדשה, ולהתאים את שיטות הפעולה שלנו – ובכלל זה אסטרטגיות של הכשרה לחינוך – כדי שתוכלנה להתמודד עמה בהצלחה.

ואולם חלק מן הבעיות הן יצירי כפינו, ועלינו להכיר בהן, אם ברצוננו למנוע אותן מלחתור תחת הסמכות ההלכתית. שתי בעיות לפחות דורשות מאיתנו דיון מעמיק יותר.

הבעיה הראשונה קשורה לנושא שהעלה טרופר – פירוק הנישואין. מובן כי הצדק עמו כשקבע כי "הנשים כיום אינן מוכנות להשלים עם מצב שבו אלפי נשים נשארות עגונות בגלל סירוב בעליהן לגרש אותן. הסחיטה הנוראה, והסבל הנפשי הקשה מסביב לנושא מחרפים במידה משמעותית את הכעס על הרבנים, אשר אינם מגלים יכולת לפתור בעיות אלה" (שם, עמ' 91). אולם, חוששני שהסוגיה מורכבת משקל הרבה יותר משאלת חוסר יכולתם של הרבנים בימינו למצוא פתרונות ישימים לשאלות חדשות ומורכבות מתחום הגירושין.

הסוגיה קשורה בראש ובראשונה לרבנות הממוסדת העוסקת בפירוק נישואין, דהיינו, בתי-הדין הרבניים הרשמיים של מדינת ישראל. במסורת היהודית לדורותיה ישנם סיפורים רבים על אודות נוצרים ומוסלמים שהעדיפו ליישב את סכסוכיהם אצל הרב המקומי, מתוך אמונה כי עקרונות של צדק ומשפט מנחים את פסיקתו. כיום הקימה המדינה בתי-דין רבניים בעבור כלל האוכלוסייה

1 הרב ד"ר דניאל טרופר, 'מצוקת הסמכות ההלכתית בימינו', **אקדמות**, יא (תשרי תשס"ב), עמ' 96–79.

היהודית, והיא מממנת אותם ונותנת להם את הסמכות הכמעט בלעדית בתחום הגירושין. כיצד נענים בתי-הדין לאתגר הזה?

בשני העשורים הראשונים של המדינה הוגשו רוב התביעות למוזנות לבתי-הדין הרבניים, היום מוגשות רוב התביעות לבית-המשפט לענייני משפחה. וכך – למרות שסמכויותיהם של בתי-הדין הרבניים הורחבו אף למתן צווי הגנה בגין אלימות במשפחה, רוב-רובן של הנשים – לרבות נשים חרדיות – מעדיפות לפנות לבתי-המשפט האזרחיים. כמו כן מספר התיקים שנפתחים בבתי-הדין הרבניים, נמצא במגמת ירידה, בעוד שמספר התיקים הנפתחים בבתי-המשפט האזרחיים רק הולך ועולה. העובדות מדברות בעד עצמן: בית-הדין הרבני סובל מבעיית תדמית, והציבור "מצביע ברגליים". הציבור חש כי משפט וצדק אין מקומם בבתי-הדין הרבניים, החיוב של "שמוע בין אחים" אינו מתקיים, והציבור אינו מקבל את האפשרות לשטוח את טענותיו בבית-הדין ולהביא את ראיותיו. והחמור מכל, הציבור סבור, שלדיינים פשוט לא אכפת, ביחוד כאשר מדובר בחילונים ובנשים.

עורכי-דין – ביניהם גם שומרי מצוות, שנקודת המוצא שלהם היא כבוד אינהרנטי להלכה – מספרים על דיינים, אשר לאחר לדיונים או לקצר את יום עבודתם בבית-הדין הוא עניין שבשגרה אצלם, הליך משפטי אצלם אינו עושה רושם של הליך משפטי תקין, דיינים שלעתים קרובות אף לא עיינו בתיק בטרם נכנסו לאולם הדיונים, שהפרוטוקולים שלהם אינם מדויקים ומוגשים באיחור, שפסקי-הדין שלהם – ברוב המקרים – אינם מרשימים ואינם מעמיקים, ואין בהם המרכיבים שנמצאים בכל פסק-דין שגרתי היוצא מבית-משפט אזרחי, קרי, סיכום כלשהו של עובדות וטענות, שעל-פיהן ניתן להיווכח כי בית-הדין הבין את התיק, והסבר המפרט את עמדתו השיפוטית של הדיין.

רוב-רובם של הדיינים מעולם לא ביקרו בבית-משפט אזרחי. הם אינם יודעים כיצד מתנהל שם דיון, כיצד מתנהגים שם השופטים, המתדיינים ועורכי-הדין; הם אינם מכירים את יעילות מזכירות בית-המשפט ואת מוסר העבודה של השופטים; אין להם קנה-מידה להשוואה ולביקורת עצמית.²

מדובר בבעיה חמורה יותר מבעיית התרת עגונות. שכן עם היתר עגונה מתמודדים לעתים קרובות על-ידי כושר המצאה ותעוזה הלכתית שבסמכותם של גדולי תורה ספורים שבדורנו, שאכן פסקי ההלכה שלהם זוכים לכבוד בעולם היהודי. לעומת זאת, הכבוד למערכת המשפט תלוי בכל הנוטלים בו חלק, ועליהם מוטלת האחריות ליצור מערכת של צדק ומשפט שתהיה מכובדת ומקובלת על כל הבאים איתה במגע.

למרבה הצער, לא רק בנושא פירוק נישואין יצרה הרבנות הממוסדת חוסר אמון בסמכות הרבנית. לעתים קרובות מדי נתעשים וזגות הבאים לרישום נישואין מגישתם הבלתי אוהדת של הפקידים

2 אני מודה לפרופ' דוב פרימר, שחלק איטי אבחנות אלה.

הממונים. בתחום זה יש לברך על הכוח המתקן שצמח מתוך מערכת רבני "צוהר", שנטלו לידיהם את היוזמה, ושנסמסו לשפר את התדמית הציבורית שיצרה הרבנות באמצעות גישה הלכתית אוהדת ורגישה.

מצב עניינים זה יצר תדמית ציבורית הרסנית לרבנות הממוסדת. אולם יש תחום נוסף, שטרופר היטיב לציין: פמיניזם. כאן לא מדובר בשאלה של יושר או מוסר עבודה. מדובר בחוסר יכולת להבחין, אם להשתמש במונחים של הרב אריאל, "בין הפמיניזם הנאור והמתקדם, ההולך ותופס את מקומו בחברה (הוא שואף לאיזון נאות בין מעמדה הראוי של האישה בחברה לבין תפקודיה הייחודיים והמשפחתיים), לבין הפמיניזם המיושן, הרדיקלי, המתעלם מכל ייחודיות של האישה, ורואה אותה כזהה לגבר בכל דבר".³

מעורבות הולכת וגוברת של נשים בחיים הדתיים היא ברכה גדולה לדורנו. ואולם, כפי שניסחה זאת הרבנית אסתר קרוס, מנהלת אולפנת "מעיינות" בארצות-הברית:

מצערת מאוד בעיני היא התופעה שכל סוגיה הנוגעת לנשים מעוררת פחדים לא רציונליים בכל מגורי הקהילה הדתית האורתודוקסית. לעתים קרובות מעוות הדבר את כושר השיפוט, גורם לאנשים שבנסיבות אחרות הם הוגנים והגיוניים, להסיק מסקנות לא מבוססות, ומעורר אצל אנשים המוכרים כרגישים ורוחשי כבוד תכונות של חוסר אדיבות והעדר נדיבות. כל זה מדיק לקהילה היהודית, משום שהדבר מונע מאתנו וממנהיגינו להתמודד עם אחת הסוגיות החשובות העומדות בפני היהדות האורתודוקסית כיום.⁴

הגישה הרווחת ביהדות הרבנית הממוסדת איננה התמודדות עם מצבים חדשים אלא ניסיון להסיר את הנושאים האלה מסדר היום. למותר לציין כי גישה שכזאת לא תחזק את מעמדה ואת סמכותה של האורתודוקסיה הרבנית. הנה לדוגמה הערותיו של גדול בישראל שצורפו לניתוח הלכתי שדחה את האפשרות להחיר לאישה לברך אחת מ"שבע הברכות" בתום סעודה לכבוד חתן וכלה:

וכל זה לא כתבתי אלא להתלמד בעיקר הדין. אבל בזמננו, שכל רצונם לחדש דברים לפי דרכי הגויים שבאמריקא, חלילה לילך בדרכם ולחקות את האפיקורסים, וכמו שהביא בספר 'מלמד להועיל', שהעושה דבר לחקות את האפיקורסים עובר על "ובחוקותיהם לא תלכו", והדבר מסוכן לדת ישראל. והמתכונן ברפורמים הראשונים יראה שעיקר מטרתם הייתה להידמות לגויים, ולכן בכל מקום שידם משגת הזיו את הבימה שתעמוד בצד בית הכנסת ולא באמצעו – כדי להידמות לגויים; והכניסו עוגב לבית הכנסת כדי להידמות לגויים ומנהגם, ועשו חופות

3 יעקב אריאל, 'טוהר התואר', צהר, יא (קיץ תשס"ב), עמ' 81, הערה 1.

4 'An Exchange on Contemporary Jewish Education of Women', Joel B. Wolowelsky (ed.), Women and the Study of Torah, Hoboken, New Jersey 2000, p. 127.

בבית הכנסת לחקות את הגויים. לכן מוטל עלינו להסביר לנשים שאין הרפורמים דואגים לכבודן, שאלו היו דואגים לכבוד האישה היו משתדלים שהנשים תתלבשנה בצניעות שזה כבודן האמיתי, ולא תלכנה ערומות בשוק, שאין לך פחיתות כבוד יותר מזה, וכמו שאמר בגמרא אין לך בזוי ומשוקן יותר מזה; והיו מעלים על נס את תפקידה האמיתי של האישה שהוא להעמיד בית יהודי על תלו ולחנך בנים ובנות ללכת בדרכי התורה והמצווה ולהרגילם במידות טובות, שגם כי יזקינו לא יסורו מהם, ולא לעשות להיפך – להמאס כל מה שנשים עושות וללעוג להן שהן עוסקות במעשים פחותים. תחת זאת יש להסביר להן שהקב"ה ייעד לכל אחד תפקיד, וכל תפקיד חשיבותו גדולה ומכרעת, שאין לעולם קיום שיחסר אחד מהדברים.⁵

האם סביר לצפות מאישה צנועה, בעלת חינוך תורני עשיר, הנאבקת יום-יום לחלק את זמנה בין מחויבויותיה לביתה ולמשפחתה ובין מחויבויותיה המקצועיות כרופאה או כעורכת-דין, האם סביר לצפות מאישה שכזאת לקבל את הקביעה כי הרצון שלה לברך ברכה – במקרה זה אחת משבע הברכות – בסעודה משפחתית לכבוד חתן וכלה היא דבר "מסוכן לדת ישראל"? הכותב ידוע הן ביושרו והן בגישתו הרגישה לכל תחומי ההלכה. ואולם בתחום הזה, רצונן של נשים למעורבות מוגברת – רצון שצומח באופן טבעי בשל הרמה הגבוהה וחסרת התקדים של ההשכלה התורנית של הנשים כיום,⁶ – רצון זה נתפס כפרי השפעה זרה. לעתים קרובות מניעת דבר מסוים היא תוצאה הכרחית של המחשבה ההלכתית: לוי מנוע מעלייה לדוכן בזמן התפילה, ואישה מנועה מלהיות חזנית, כיוון שאינה מחויבת בתפילה כמו האיש, ואם-כן אינה יכולה להוציא אותו ידי חובתו. ואולם להציג מניעות הלכתיות שונות מנשים בתירוץ של הגנת מעמדן העליון, נדונה מראש לכישלון והיא לא תשיג דבר מלבד ערעור ודרדור כבוד הרבנות.

5 'האם מותר לאישה לברך ברכה משבע ברכות?', **המאיר לארץ**, (עלון ישיבת המאירי לתלמידים המשרתים בצה"ל), 36 (מנחם-אב תש"ס), עמ' 33. הרמב"ם (**משנה תורה**, הלכות ברכות, ב, ט) וכן **שולחן-ערוך** (אבן העזר, סב, ה) פסקו שאין מברכין ברכה זו [ברכת חתנים] לא עבדים ולא קטנים, והשמיטו נשים למרות שבדרך כלל מזכירים נשים, עבדים וקטנים בחדא מחתא. אך, כתב הרב, הרמב"ם פסק בהלכות תפילה (יג, יז) "אישה לא תקרא בציבור מפני כבוד הציבור", ומטעם זה הוא לא הזכיר (בהלכות ברכות, ב, ט) שאישה לא תברך ברכת חתנים, "כיוון שיש כאן האיסור שאמר באישה שלא תקרא בציבור וגם ברכת חתנים היא בציבור". אך זה צריך עיון כי ברכה לפני ציבור אינה דומה לקריאה בציבור, כגון, אישה הנכנסת בין האנשים לברך ברכת "הגומל" בציבור (ראה על כך הרב עובדיה יוסף, **שו"ת יחווה דעת**, חלק ד, סימן טז). ועוד, לכאורה דברי הרמב"ם בהלכות ברכות, הלכה ט: "שאיין מברכין ברכה זו לא קטנים ולא עבדים" מתייחסים לברכה שהיחיד מוסיף לברכת המזון כשאוכלים בבית חתנים, כמו שהיחיד אומר בברכה רביעית "המלך חי וכו'", כשמברכין בבית האבל (הלכה ח), וזה לא שייך לציבור בכלל. וכן כתב הרב שאישה לא יכולה להוציא איש בברכת חתנים כי היא לא מצטרפת לזימון ואם כן אינה מחויבת, אבל למרות שהיא לא מצטרפת לזימון, היא חייבת כשהיא אוכלת עם האנשים (**שולחן-ערוך**, אורח חיים, קצט, ז), וכל מי שחייב בזימון חייב בשבע הברכות (ראה הרב משה פיינשטיין, **שו"ת אגרות משה**, אורח חיים, חלק א, סימן נו). וכל זה צריך עיון, ואין כאן המקום להאריך. ראה מאמרי, 'תהליך תורני', **צהר**, יא (קיץ תשס"ב), עמ' 144 – 141.

בהקשר זה, הבה ניזכר במעשה שהיה, כפי שרש"י מספרו בפירושו למסכת עבודה זרה:

פעם אחת לגלגה [ברוריה] על שאמרו חכמים (קדושין פ), נשים דעתן קלות הן עליהן, ואמר לה [רבי מאיר]: חייך, סופך להודות לדבריהם. וצוה לאחד מתלמידיו לנסותה לדבר עבירה, והפציר בה ימים רבים עד שנתרצתה, וכשנדע לה חנקה עצמה, וערק רבי מאיר מחמת כסופא.⁷

ישנן פרשנויות רבות לסיפור הזה.⁸ ברצוני להציע עוד פרשנות אחת ברוח דברינו כאן. על אף הנטייה הראשונית, דומני כי מטרת הסיפור לא הייתה לבקר את ברוריה. העובדה כי ברוריה נכנעה לפיתוי ודאי שאינה מעידה על קלות דעתה. כידוע, "אין אפוטרופוס לעריות" ואין אדם החסין מפני כניעה ליצר.

אם לעגה ברוריה לחכמים על שאמרו "נשים דעתן קלה", ודאי היה זה משום שאמרו זאת לה, לברוריה – דבר שאינו מתאים בעליל לומר למי "דתניא תלת מאה שמעתתה כיומא משלש מאה רבוותא".⁹ ואכן, רבי מאיר, שבעצמו למד רבות מאשתו המלומדת, היה צריך להיות הראשון שימחה על עלבונה של אשתו. סיפורו של רש"י מהווה, אם כן, נזיפה לרבי מאיר, שבלהטו להוכיח את טעותה של אשתו עבר על "לפני עיוור", ונאלץ לנוס בחרפה. אילו כיבד את לימוד התורה של ברוריה ואת המעמד שזכתה לו, אילו הגן עליה מפני מי שלא ידעו להבחין בין הראויים להכרה ולעידוד ובין הלא ראויים, אזי סופם יכול היה להיות טוב יותר.

האנקדוטה של רש"י ראוי שתהיה תמרור אזהרה לכל המתמודדים עם מספרן ההולך וגדל של נשים השואפות ליתר מעורבות בהלכי החיים היהודיים. אם הרבנים לא ישכילו להעריך את יושרן ואת צדקתן של נשים אלה, אם במקום לעודד אותן ינסו להכשילן, אפשר שמישמתם תצלח בידם – וימוטטו את הבית על כולנו.

7 עבודה זרה יח, ע"ב, ד"ה 'ואיכא דאמרי ממעשה של ברוריה'.

8 ראה, למשל, Brenda Socachevsky Bacon, 'How Shall We Tell the Story of Beruriah's End', *Nashim*, pp. 231-239 (2002), 5.

9 פסחים סב, ע"ב.